

УДК 376.42. 016. 811.161. 2 (043.3)

**РОЗВИТОК МОНОЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ УЧНІВ
У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ГРАМАТИЧНОЇ ТЕМИ „ПРИКМЕТНИК”****Герашенко С.І.**Інститут корекційної педагогіки та психології
НПУ імені М.П. Драгоманова

Дана стаття присвячена проблемі розвитку монологічного мовлення розумово відсталих учнів у процесі вивчення граматичної теми «Прикметник».

Данная статья посвящена проблеме развитию монологической речи умственно отсталых учащихся на материале изучения грамматической темы «Прилагательное».

This article deals with the formation of monologue in mentally retarded high school students based on learning grammatical subject "adjective."

Ключові слова: монологічне мовлення, розумово відсталі учні, граматичні знання.

Ключевые слова: монологическая речь, умственно отсталые учащиеся, грамматические знания.

Key words: communicative abilities, mentally retarded students, grammar knowledge, speech abilities.

У сучасних умовах функціонування української мови зростають вимоги до рівня мовної підготовки і мовленнєвої компетентності суспільства. Процес мовленнєвої освіти передбачає інтенсивну роботу щодо вдосконалення монологічного мовлення, як основного виду мовленнєвої діяльності. Актуальність даної проблеми підкреслюється багатьма фахівцями в галузі викладання української і російської мови у загальноосвітньому навчальному закладі для дітей з інтелектуальною недостатністю (А.К. Аксьонова, Н.М. Барська, Л.С. Вавіна, В.В. Воронкова, М.Ф. Гнезділов, Н.П. Кравець, В.Г. Петрова, Г.С. Піонтківська, Т.К. Ульянова та ін.).

Л.Л. Логвинова зазначає, що монологічне мовлення вимагає системного, логічно зв'язного викладу думки. В змісті монологічного висловлювання все повинно бути зрозумілим лише з власного змісту викладу та контексту. Належна увага, при цьому, повинна приділятися спонуканню учнів до висловлювання, до обміну думками і враженнями на основі ускладнення мисленнєвої діяльності.

Як відомо, для складання монологічного висловлювання необхідно дотримуватись таких загальних вимог: повно відображати зміст, що передається; викладати його в логічній послідовності; словесно правильно оформлювати свою думку; доцільно розміряти основні частини викладу. Врахування цих вимог є обов'язковим для того, щоб розгорнуте монологічне висловлювання набуло необхідної завершеності змістовного цілого.

А.К. Аксьонова констатує, що вчителю під час формування і розвитку монологічного мовлення у розумово відсталих учнів необхідно правильно

організувати словникову роботу. При цьому, приділяти належну увагу ефективному добору лексичного матеріалу, що сприятиме розвитку уміння практично використовувати набуті знання, зокрема прикметники, які є найбільш активними у синтаксичних конструкціях.

М.Ф. Гнезділов в своїх дослідженнях обґрунтовує положення про те, що формування всіх видів мовленнєвої діяльності на уроках мови є основним завданням і методичним принципом даного навчального предмету. Так, якщо в учня сформовані такі мовленнєві вміння і навички як читання або письмо – це значно розширює коло наявних засобів виразу їх думок і засвоєння думок інших людей. Читаючи та аналізуючи, під керівництвом вчителя тексти, на його думку, учні набувають навички усвідомлювати зміст прочитаного, а разом з тим засвоюють нові слова та звороти мови. Вивчення граматики допомагає учням зрозуміти закономірність рідної мови і навчитись нею практично користуватись у різних видах своєї діяльності.

А.К. Аксьонова, М.Ф. Гнезділов, В.Г. Петрова, Л.С. Вавіна, З.М. Смірнова зазначають, що робота, яка спрямована на розвиток монологічного мовлення розумово відсталих учнів повинна проводитись в двох напрямках: формування мовленнєвих умінь та навчання використовувати ці уміння у практичній діяльності. Вони підкреслюють, що особливу увагу необхідно приділяти другому напрямку у навчанні розумово відсталих учнів, у яких, як правило, сформовані уміння і навички часто є недостатньо дієвими.

Л.В. Занков підкреслює, що мовлення розвивається, коли активно працює думка, коли сам

учень на своєму матеріалі відновлює, поширює, зіставляє, переконструює, продукує речення певного типу, використовує ті чи інші мовленнєві звороти у зв'язному висловлюванні. Така робота є ефективним засобом розвитку мисленнєвих операцій, таких як аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, класифікація, систематизація тощо, які знаходять відображення в поєднанні мовленнєвих та розумових завдань практично до кожної вправи запропонованої методики.

У розумово відсталих учнів, як констатує О.Р. Лурія, несформовані всі види мовленнєвої діяльності і пов'язані з ними можливості комунікативного розвитку. Недорозвиток цих умінь своєрідно впливає на оволодіння монологічним мовленням та усвідомлення граматичних знань про прикметник.

Як стверджує М.Ф. Гнєзділов суттєвою особливістю мовлення розумово відсталих учнів є обмеженість їх словникового запасу та своєрідність його використання. Слід враховувати і те, що більша частина слів, відомих розумово відсталим школярам, знаходиться в пасивному словнику і лише невелика їх кількість використовується активно.

Відповідно роботу з розвитку монологічного мовлення, в період вивчення граматичної теми „Прикметник“, необхідно починати з словникової роботи.

Н.В. Тарасенко зазначає, що розумово відсталі учні використовують прикметники у своєму мовленні формально, не засвоюючи їх значення і граматичних ознак. На її думку, щоб навчити учнів висловлюватись, виражати свої думки, наміри, почуття, передавати інформацію, використовуючи різні синтаксичні конструкції, необхідно під час вивчення граматичної теми „Прикметник“ навчити учнів розуміти їх значення і вживати у мовленні лексико-граматичні групи слів: антоніми, синоніми,

багатозначні слова. Саме за допомогою такої лексики у розумово відсталих учнів формуються навички точного слововживання, виразність, доцільність та образність мовлення.

У процесі розробки вправ, спрямованих на розвиток умінь правильно вживати прикметник, ми враховували специфіку розвитку зв'язного мовлення розумово відсталих учнів. Ці вправи передбачали забезпечення комунікативно-діяльнісного і функціонально-стилістичного підходів до навчання української мови, а їх зміст і характер відповідає структурі мовленнєвої діяльності.

Таким чином, адаптуючи різні вправи з розвитку монологічного мовлення, ми пропонуємо такі основні групи навчально-тренувальних вправ, як рецептивні, репродуктивні, продуктивні.

Виходячи з вище зазначеного можна запропонувати такі вправи:

Вправа 1. Кожному учню роздається текст казки в якій пропущені прикметники.

На ... .. планеті жили ... .. люди, в них були .... очі, ... волосся, ... вуха. Але дуже ..... характер. Будиночки в них були ..., з ... дахами. Біля кожного будиночка сиділа ... собачка. Собаки на цій планеті були замість курей, тому що ... будиночки охороняли ... дракони і ... страуси. У ... лісах водилися ... слоненята, ... ціплять, ... їжачки та ящірки. А на ... черепахах ... люди їздили у гості.

Правив на цій планеті .... він був людиною ... і ..., він жив у .... будинку з вікнами ... і .... дверима. У нього були ..... слуги.

Одного разу у .... садку біля будинку виросла ... рослина.

На дошці вивішуються картки з прикметниками. Учням потрібно переписати текст вставляючи замість крапок запропоновані прикметники у будь-якому порядку та придумати продовження казки.

Блакитний, розумний, квадратний, добрий, злий, величезний, пухнастий, мохнатий, рожевий, білий, холодний, гарячий, різнокольоровий, чарівний, паперовий, олов'яний, мідний, синій, глибокий, широкий, золотистий, шерстяний, носатий, красивий, хвостатий, хазяйновитий, товстий, зубастий, худий, зелений, гомінкий, дзвінкий, теплий, кривий, здивований, чудовий, милий, маленький, крупний, залізний, кір пічний, колючий.

Кожен учень повинен прочитати свій варіант казки і порівняти з іншими. Так, з однієї казки можна отримати декілька різних варіантів. Таку роботу краще проводити з усім класом, це дає можливість проаналізувати кожну казку.

Виконання цієї вправи, безпосередньо, спрямоване на формування творчих здібностей, так як в залежності від того, яку учні дали назву казці і використали запропоновані слова можна отримати різні варіанти казок. Під час виконання цієї вправи в

учнів поповнюється словниковий запас, виробляються уміння висловлювати свої думки.

Вправа 2. Скласти з даними антонімами невелике оповідання:

Радісний – сумний

Теплі – холодні

Відважний – трусливий

Вправа 3. Прочитати твір-мініатюру на тему „Осіній ранок”. Чи хотіли б ви щось змінити в ньому? Чому?

Вранці на ясне небо викотилося ясне сонечко. У ясному повітрі пливли ясні павутинки ясного бабиного літа. Стояли ясні дні ясної осені. Ясно було, тепло, хороше.

Методична порада: вчителю необхідно звернути увагу учнів на те, що в творі є повторення одного і того ж слова в кожному реченні і це є недоречним. Під час складання речення вчитель акцентує увагу учнів на слові ясний, яке повторюється в кожному реченні і пропонує замінити його іншими словами. Наприклад: *Вранці на блакитне (прозоре, світле)небо викотилося лагідне (золоте, тепле, жадане, чудове)сонечко. У ясному повітрі пливли чудові (невидимі, ніжні) павутинки сонячного (сивого, лагідного)бабиного літа. Стояли теплі (чудові, золоті, сонячні)дні красуні (чародійки, золоті, володарки, художниці)осені. Чудово (прекрасно, казково, неповторно) було, тепло, хороше.*

Вправа 4. Погляньте у вікно і розкажіть, що ви бачите на шкільному подвір'ї. -

Вправа 5. Уявіть, що ви бачите красивий квітник. Розкажіть про те, які квіти і якого кольору ростуть, щоб усі присутні могли собі уявити цей квітник.

Вправа 6. Складіть розповідь на тему: „Весна в лісі”, використовуючи такі сполучення іменника і прикметника:

холодна зима, радісна весна, веселі струмочки, весняна пісенька, тендітні проліски, тоненькі гілочки, кришталева повітря, пташиний спів, молоді листочки, духмяна конвалія, зачарований ліс.

Вправа 7. Прочитайте словосполучення і введіть їх в речення, додаючи до іменника ознаку. Складіть розповідь за опорною схемою, вживаючи прикметники за своїм вибором.

1. Прийшла весна.
2. Проміння зігнали.
3. Прибувають пернаті друзі.
4. Пташенята веселились.

Вправа 8. Прочитайте текст. Виділіть зачин, основну частину. Заключну частину придумайте самостійно.

Дарунки лісу

Чого тільки не знайдеш в лісі восени! Це справжня комора природи!

Під ніжними променями сонечка блищить чорна бузина, розчервонілися червоні плоди калини та шипшини.

Синьо-сизі ягідки глоду на початку осені дуже терпкі. Як тільки вдарить перший мороз, стануть вони солодкими і смачними.

У вересні досягають горіхи на ліщині. Збирають їх білочки і борсуки, бурундуки та ведмеді. Охоче ласують ними дорослі і діти.

Вправа 9. Придумай середину тексту і запиши.

Щирий друг

У одного хазяїна був старий собака. Хазяїн прогнав його з двору, щоб дарма не годувати.

Собака любив хазяїнову маленьку дівчинку. Коли хазяїн ішов кудись з двору, собака підкрадався до дівчинки і клав голову їй на коліна, щоб дівчинка погладила.

Настали жнива. Хазяїн з хазяйкою пішли у поле і забрали свою дівчинку. В обідню пору дівчинка сиділа під снопом і заснула.

Раптом ...

Вправа 10. За даною заключною частиною складіть оповідання. Запишіть його.

Справжні друзі

Так радісно було за товариша, що він все ж не залишився на другий рік.

- **Що могло трапитись з товаришем?**

- **Як друзі допомагали хлопчикові готувати домашні завдання?**

Вправа 11. Прочитай текст, розкриваючи дужки. Розкажи коротко про професію будівельного слюсаря. Запиши свою розповідь.

На (сучасний)(будівельний) майданчику можна побачити (велика) кількість машин і механізмів. Це крани, екскаватори, бульдозери, насоси, компресори, бетономішалки та інші механізми.

Технічне обслуговування і ремонт машин проводить слюсар. Щоб своєчасно виявити дефекти і перевірити машини та механізми після (ремонт) слюсар повинен навчитися керувати ними.

Вправа 12. Скласти невеличку усну розповідь про свій край, використовуючи прикметники.

Вправа 13. Уявіть ситуацію: ви прийшли в гості до знайомих, де під час бесіди вам випала

нагода розповісти про свого вчителя.
Висловлювання запишіть.

Формулюючи завдання до вправ ми зупинились на тих, які передбачають розвиток умінь оперувати в мовленні прикметниками, які є найбільш активними у конструкціях, побудованих з

метою спілкування, передачі інформації, здійснення впливу.

Отже, запропоновані вправи сприятимуть формуванню у розумово відсталих учнів умінь правильно й свідомо вживати прикметники у монологічних висловлюваннях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аксенова А.К. Методика обучения русскому языку в коррекционной школе. – М.: Гуманит. изд. центр Владос, 1999. – 320 с.
2. Вавина Л.С. Обучение русскому языку учащихся вспомогательной школы / НИИ педагогики УССР. – Киев: Рад. школа., 1986. – 124 с.
3. Занков Л.В. Психология умственно отсталого ребенка / Леонид Владимирович Занков. – М.: Учпедгиз, 1939. – 64 с.
4. Лалаева Р. И. Нарушения устной речи и система их коррекции умственно отсталых школьников : учеб. пособие к спецкурсу / Раиса Ивановна Лалаева. – Л.: ЛГПИ, 1988. – 70 с.
5. Логвинова Л. Л. Обучение монологической речи умственно отсталых школьников : автореф... канд. пед. наук : 13.00.03. – М., 1983. – 22 с.
6. Петрова В. Г. Развитие речи учащихся вспомогательной школы / Вера Георгиевна Петрова. – М.: Просвещение, 1977. – 200 с.
7. Тарасенко Н. В. Обогащение русской речи учащихся младших классов вспомогательной школы именами прилагательными : автореф дисс. ... канд. пед. наук. : 13.00.03. М., 1973, – 22 с.

УДК: 373.2-053.264.001.8

АКТУАЛЬНІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ ПАРАДИГМАТИЧНОЇ ТА СИНТАГМАТИЧНОЇ СИСТЕМИ МОВИ ПРИ РІЗНИХ ФОРМАХ ДИЗАРТРИЇ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Голуб А.В.

Інститут корекційної педагогіки та психології
НПУ імені М.П. Драгоманова

У статті розглядається поняття парадигматичної та синтагматичної системи мови в лінгвістичному та психолінгвістичному аспектах та актуальність дослідження даної системи мови при диференційній діагностично-корекційній роботі з дітьми-дизартриками.

В статті розглядається поняття парадигматичної та синтагматичної системи мови в лінгвістичному та психолінгвістичному аспектах та актуальність дослідження даної системи мови при диференційній діагностично-корекційній роботі з дітьми-дизартриками.

This article discusses the concept of paradigmatic and syntagmatic system language in the linguistic and psycholinguistic aspects and relevance of the study of language in the differential diagnostic-remedial work with children dizarthrikami.

Ключові слова: парадигма, синтагма, мовленнєва діяльність, дизартрія, диференційний підхід.

Ключевые слова: парадигма, синтагма, речевая деятельность, дизартрия, дифференциальный подход.

Keywords: paradigm, syntagm, speech activity, dysarthria, differential approach.

Накопичений психолінгвістами науковий матеріал про закономірності формування й здійснення мовленнєвої діяльності, процесу мовленнєвої комунікації, використання знаків мови для здійснення мовленнєвої та мисленнєвої діяльності, поза всякого сумніву, повинен бути надбанням корекційного педагога-логопеда, головною метою професійної діяльності якого є формування мовлення в умовах загального й мовленнєвого дизонтогенезу. Знання психолінгвістичних закономірностей здійснення мовленнєвої діяльності, її формування в процесі

онтогенезу, на думку психолінгвістів, є базовою основою теоретичної підготовки логопедів.

Необхідність активного впровадження психолінгвістичних знань в теорію й методику логопедичної роботи зазначали у своїх працях провідні дослідники у галузі логопедії – Т.Б. Філічева, Г.В. Чиркіна, Л.С. Волкова, Б.М. Гріншпун, Р.І. Лалаєва, О.С. Орлова, С.Н. Шаховська та ін.. В.К. Вороб'ївою, однією з активних пропагандистів психолінгвістики в корекційній педагогіці, був сформульований концептуальний тезис: «Психолінгвістика – це методологія логопедії».